

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Institute of Social and Political Psychology

p-2227-1376

e-2308-3743

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

PSYCHOLOGICAL PROSPECTS

ВИПУСК 33 ISSUE 33

Луцьк
2019

Рекомендовано до друку вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 29.05.2019 р.)

Головний редактор

Жанна Вірна Луцьк, Україна

Заст. головного редактора

Ярослав Гошовський Луцьк, Україна

Ольга Кочубейник Київ, Україна

Відповідальний секретар

Наталія Коструба Луцьк, Україна

Редакційна колегія

Ірина Валітова Брест, Білорусь

Ігор Коцан Луцьк, Україна

Марія Ледзінська Варшава, Польща

Мирослава Мушкевич Луцьк, Україна

Любов Найдьонова Київ, Україна

Віталій Татенко Луцьк, Україна

Ольга Лазорко Київ, Україна

Микола Слюсаревський Київ, Україна

Віктор Коширець Луцьк, Україна

Людмила Малімон Луцьк, Україна

Рецензенти: *Вірна Ж.* – доктор психологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Гошовський Я. – доктор психологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Лазорко О. – доктор психологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Кочубейник О. – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Засновники: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.

Журнал є науковим фаховим рецензованим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за напрямом «Психологічні науки» (дивитися Додаток 12 до наказу МОН України від 12 травня 2016 р. № 515).

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Потапова, 9. Тел. (факс): (0332) 24-40-12.

Ел. адреса: psurjournal@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19837-9637 ПР від 11.04.2013 р.

Видавець: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2019

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2019

*Approved by the Academic Council of Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Record of proceedings # 6, 29.05.2019*

Editor-in-Chief

Zhanna Virna Lutsk, Ukraine

Associate Editors

Yaroslav Hoshovskyi Lutsk, Ukraine

Olha Kochubeinyk Kyiv, Ukraine

Editorial Assistant

Natalia Kostruba Lutsk, Ukraine

Editorial Board

Irina Valitova Brest, Belarus

Ihor Kotsan Lutsk, Ukraine

Maria Ledzinska Warsaw, Poland

Myroslava Mushkevych Lutsk, Ukraine

Lubov Naidionova Kyiv, Ukraine

Vitaliy Tatenko Kyiv, Ukraine

Olha Lazorko Lutsk, Ukraine

Mykola Sliusarevskyi Kyiv, Ukraine

Viktor Koshyrets Lutsk, Ukraine

Ludmala Malimon Lutsk, Ukraine

Reviewers

Prof. **Zhanna Virna** (Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine),

Prof. **Yaroslav Hoshovskyi** (Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine),

Prof. **Olha Kochubeinyk** (Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine),

Prof. **Olha Lazorko** (Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine).

Founders:

Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

The Psychological Prospects Journal is a professional peer-reviewed scholarly periodical published semiannually, where results of Ph. D. and Doctoral theses in psychology can be published (see: Appendix to the Ministry of Education and Science of Ukraine decision # 515, issued 12th May, 2016).

Address: 9 Potapova St., Lutsk, 43025, Ukraine, tel.: +380332244012.

E-mail: psyprojournal@gmail.com

Certificate of State Registration of mass media # KV 19837-9637 PR issued 11.04.2013.

Publisher: Lesya Ukrainka Eastern European National University (13 Voli Prosp., Lutsk, 43025, Ukraine). Certificate of State Committee for Television and Broadcasting of Ukraine # DK 4513 issued 28.03.2013.

© Honcharova, V. (cover), 2019

© Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2019

© Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2019

Ethics Statement

The author who submits an article to the journal explicitly confirms that the paper presents a concise, accurate account of the research performed as well as an objective discussion of its significance. A paper should contain sufficient detail and references to public sources of information. Fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scholarly conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. Authors must obtain permission for use of any previously published materials from the original publisher. Plagiarism constitutes unethical scholarly behaviour and is unacceptable.

All co-authors share equal degree of responsibility for the paper they co-author. Submitting the same manuscript to more than one journal concurrently is unethical and unacceptable.

By acknowledging these facts the authors bear personal responsibility for the accuracy, credibility, and authenticity of research results described in their papers.

The Journal is indexed and listed in:

Index Copernicus

Directory of Open Access Journals (DOAJ)

РИНЦ

Google Scholar

ResearchBib

Ukrainian scientific periodicals

ЗМІСТ

Передмова.....	9
Булатевич Наталія, Батракіна Єлизавета Психологічні особливості осіб, які займаються волонтерською діяльністю.....	10
Валитова Ирина Интернет-ресурсы как источник представлений родителей о проблемах развития, воспитания и лечения детей раннего возраста с особыми потребностями.....	24
Гаврилюк Ирина Емпірична експлікація суверенності психологічного простору в показниках соціального самоконтролю особистості.....	49
Галієва Ольга Технологічне забезпечення розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів.....	66
Гірняк Андрій, Васильків Олена Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання.....	79
Гошовська Дарія, Гошовський Ярослав Самоусвідомлення особистості з психофізичними вадами: емпіричний вимір проблеми.....	91
Дудник Оксана Факторна структура емоційно-оцінних характеристик я-концепції студентів із високим рівнем особистісної безпорадності.....	103
Жовтянська Валерія Психологічний погляд на природу смішного: спроба побудови пояснювальної концепції.....	115
Каргіна Наталія Теоретичні аспекти психологічного благополуччя в екзистенційному розумінні.....	127
Кічук Антоніна Емоційна детермінація психологічного здоров'я студентської молоді: деякі аспекти проблеми	139
Кихтюк Оксана Роль мотиваційних чинників в організаційній поведінці: теоретико-методологічний аналіз.....	152
Коструба Наталія Психолінгвістичний аналіз релігійних комунікацій у часи становлення Православної церкви України.....	163

Кульчицька Анна, Федотова Тетяна Соціально-психологічні аспекти формування харчової поведінки в підлітковому віці.....	178
Мудрик Алла Психологічні особливості розвитку професійної кар'єри державних службовців.....	192
Мушкевич Мирослава Казкотерапія як метод психологічного супроводу сімей із проблемною дитиною.....	205
Примачок Людмила Психологічний зміст функціональної методики відновлення рухової функції хворих на ішемічний інсульт з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей.....	221
Sardarzadeh Soorena Investigates the Role of Cognitive and Emotional Schemas in Stress.....	235
Tabachnikov Stanislav, Mikhalchuk Natalia, Kharchenko Yevgenii, Ivashkevych Eduard The Empirical Research of the Experience of Reflection of Future Psychologists.....	248
Філіппова Інесса Психолого-педагогічне обґрунтування цінності використання фребелівських дарів у контексті сучасної соціалізації дитини: крос-культурний досвід.....	261
Пам'ятка авторів	274

TABLE OF CONTENTS

Preface	9
Bulatevich Natalia, Batrakina Ielyzaveta Psychological Characteristics of Volunteers.....	10
Valitova Irina Internet Resources as a Source of Parents Representations About the Problems of Development, Education and Treatment of Early Age Children with Special Needs.....	24
Havryliuk Irina Empirical Explication of Psychological Space Sovereignty in Indicators of Personality Social Self-Control.....	49
Galieva Olga Technological Provision for the Development of the Future Psychologists Self-Regulation of Situative Anxiety.....	66
Hirnyak Andriy, Vasylykiv Olena Psychological Barriers of Teacher and Students Interaction and Ways of their Effective Overcoming.....	79
Hoshovska Daria, Hoshovskyi Yaroslav Self-Awareness of a Personality with Psychophysical Defects: Empirical Survey of the Problem.....	91
Dudnyk Oksana Factor Structure of Emotional-Evaluative Characteristics of The i-Concept of Students with a High Level of Personal Helplessness.....	103
Zhovtianska Valeria Psychological View on the Nature of Comical: the Attempt to Construct an Explanatory Conception.....	115
Karhina Natalia Theoretical Aspects of Psychological Well-Being in Existential Understanding.....	117
Kichuk Antonina Emotional Determination of Students' Psychological Health: Some Aspects of the Problem.....	139
Kykhtuik Oksana The role of Motivation Factors in Organizational Behavior: Theoretical-Methodological Analysis.....	152
Kostruba Natalia Psycholinguistic Analysis of Religious Communications in Times of Creation Orthodox Church of Ukraine.....	163

Kulchitskaya Anna, Fedotova Tetiana Socio-Psychological Aspects of Formation of Nutritional Behavior in Teenage.....	178
Mudryk Alla Psychological Peculiarities of Professional Career Development of State Officials.....	192
Mushkevych Myroslava Fairytale Theraphy as a Method of Psychological Support of Families with a Problem Child.....	205
Prymachok Liudmyla Psychological Content of Functional Method of Restoration of Motor Function of Patients with Ischemic Stroke Taking into Account their Psycho-Physiological Characteristics.....	221
Sardarzadeh Soorena Investigates the Role of Cognitive and Emotional Schemas in Stress.....	235
Tabachnikov Stanislav, Mikhalchuk Natalia, Kharchenko Yevgenii, Ivashkevych Eduard The Empirical Research of the Experience of Reflection of Future Psychologists.....	248
Filippova Inessa Psychological and Pedagogical Substantiation of the Values of the Use of Frobels Gifts in the Context of the Modern Socialization of a Child: a Cross-Cultural Experience.....	261
Guidelines for Authors	274

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СИТУАТИВНОЇ ТРИВОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Галієва Ольга,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна;
olgamihailovna@ukr.net

У статті розкрито проблему технологічного забезпечення ситуативної тривожності майбутніх практичних психологів. Визначено, що під технологією розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів розуміємо комплексну систему технологічних процедур, що спрямована на зниження рівня прояву ситуативної тривожності. Сформульовано мету, принципи технології. Обґрунтовано, що теорія поетапного формування розумових дій (О. Леонт'єв, П. Гальперін, Д. Ельконін, Н. Талізін та ін.) і принцип соціального генезу вищих психічних функцій (Л. Виготський) є методологічною основою розробки технології саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів. Установлено основні етапи технології: діагностичний, підготовчий, основний, підсумковий (контрольний). Визначено мету кожного з етапів: (діагностичний етап – виявлення рівня прояву ситуативної тривожності щодо проведення формувального етапу технології; підготовчий етап – активізація студентів, надання інформації про методи саморегуляції ситуативної тривожності; усвідомлення студентами необхідності зниження ситуативної тривожності; основний етап – зовнішня регуляція довільної дії щодо застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності: за допомогою викладача; самостійно, коли вправління супроводжується значним вольовим зусиллям і почуттям упевненості; довільна регуляція дій у процесі застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності; підсумковий (контрольний) етап – повторне визначення рівня прояву ситуативної тривожності щодо виявлення ефективності технології). Розроблено технологічну карту механізму розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів, де, окрім мети, визначено засоби й очікуваний результат на кожному етапі реалізації технології. Послідовно розкрито суть кожного з етапів. Очікується, що в процесі послідовної реалізації кожного з етапів сформуються навички саморегуляції ситуативної тривожності та ефективні патерни поведінки в ситуаціях, які можуть викликати тривожність майбутніх психологів.

Ключові слова: технологія, саморегуляція, тривожність, ситуативна тривожність, майбутні психологи, студенти.

Galieva Olga. Technological Provision for the Development of the Future Psychologists' Self-Regulation of Situative Anxiety. The article explains the

problem of the future practicing psychologists' technological provision for situational anxiety. The technology of development of future psychologists' self-regulation of situational anxiety has been determined as a complex system of technological procedures, aimed at reducing the level of manifestation of situational anxiety. We have proved that the theory of phased formation of mental actions (O. Leontiev, P. Galperin, D. Elkonin, N. Talizin and others) and the principle of social genesis of higher mental functions (L. Vygotsky) are the methodological basis for developing the technology of future psychologists' self-regulation of situational anxiety. The basic stages of technology have been established as diagnostic, preparatory, basic, final (control) ones. The purpose of each of the stages is determined (the diagnostic stage is the identification of the level of manifestation of situational anxiety in the process; the preparatory stage – the activation of students, the provision of information on the methods of self-regulation of situational anxiety; students' awareness of the need to reduce situational anxiety; the main stage is the external regulation of arbitrary actions regarding the use of situational anxiety self-regulation methods: with the help of a teacher; independently, when actions are accompanied by considerable willpower and a feeling of confidence; arbitrary regulation of actions in the process of applying the methods of self-regulation of situational anxiety; final (control) stage – re-determination of the level of occurrence of situational anxiety to determine the effectiveness of the technology). A technological map has been developed of the mechanism for the development of self-regulation of situational anxiety of future psychologists, where, in addition to the goal, the means and the expected result are determined at each stage of technology implementation. The essence of each stage has been sequentially disclosed. It is expected that in the process of consistent implementation of each stage, effective patterns of behavior will be formed in situations that may cause anxiety.

Key words: technology, self-regulation, anxiety, situational anxiety, future psychologists, students.

Галиева Ольга. Технологическое обеспечение развития саморегуляции ситуативной тревожности будущих психологов. В статье раскрывается проблема технологического обеспечения ситуативной тревожности будущих практических психологов. Определяется, что под технологией развития саморегуляции ситуативной тревожности будущих психологов понимается комплексная система технологических процедур, направленная на снижение уровня проявления ситуативной тревожности. Обосновывается, что теория поэтапного формирования умственных действий (А. Леонтьев, П. Гальперин, Д. Эльконин, Н. Талызина и другие) и принцип социального генезиса высших психических функций (Л. Выготский) является методологической основой разработки технологии саморегуляции ситуативной тревожности будущих психологов. Устанавливаются основные этапы технологии: диагностический, подготовительный, основной, итоговый (контрольный). Определяется цель каждого из этапов (диагностический – выявление уровня проявления ситуативной тревожности в процессе проведения; подготовительный – активизация студентов, предоставление информации о методах саморегуляции ситуативной

тревожности; осознание студентами необходимости снижения ситуативной тревожности; основной – внешняя регуляция произвольных действий относительно применения методов саморегуляции ситуативной тревожности: с помощью преподавателя; самостоятельно, когда действия сопровождается значительным волевым усилием и чувством уверенности; произвольная регуляция действий в процессе применения методов саморегуляции ситуативной тревожности; итоговый (контрольный) этап – повторное определение уровня проявления ситуативной тревожности для определения эффективности технологии). Разработана технологическая карта механизма развития саморегуляции ситуативной тревожности будущих психологов, где, кроме цели, определяются средства и ожидаемый результат на каждом этапе реализации технологии. Последовательно раскрывается суть каждого из этапов. Ожидается, что в процессе последовательной их реализации сформируются навыки саморегуляции ситуативной тревожности и эффективные паттерны поведения в ситуациях, которые могут вызвать тревожность будущих психологов.

Постановка наукової проблеми та її значення

Численні зміни суспільного життя, що виражаються в економічній та політичній нестабільності, мобільності населення, інтеграція національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір приводять до збільшення вимог щодо підготовки майбутнього фахівця (Національна стратегія розвитку освіти..., 2013). Якість освітнього процесу на етапі професійної підготовки в закладі вищої освіти частіше за все визначає успішність людини в майбутній професійній діяльності та в процесі її взаємодії з іншими людьми. Процес здобуття вищої освіти містить фактори ризику для психічного здоров'я студентів. Відповідно до цього одним із головних завдань сучасних закладів вищої освіти, як зазначено в концептуальних документах, які визначають перспективи розвитку освіти й науки України (Національна стратегія розвитку освіти..., 2013), є формування здоров'язберігального середовища учасників навчально-виховного процесу, модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку, у тому числі й осіб, які здобувають вищу освіту. Також згідно із Законом України «Про вищу освіту» вищою освітою є «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за

складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» (Закон України «Про вищу освіту», 2019). У зв'язку з цим навчання в закладі вищої освіти включає не лише передання студентам певної кількості знань, а й вироблення цілого ряду компетенцій – соціальних та психологічних, що сприяють формуванню психологічної стійкості студента як основи особистісного зростання й самореалізації, а також успішності майбутньої професійної діяльності; умінь і навичок керувати власним психічним станом у ситуації, наближеній до екстремальної. Особливе значення це має для майбутніх фахівців, які в професійній діяльності будуть стикатись із ситуаціями різного рівня складності, у тому числі такими, що матимуть емоційне напруження. Однією з таких професій є професія практичного психолога. Оволодіння навичками саморегуляції ситуативної тривожності повинно бути однією з основних складових частин професійної компетентності практичного психолога.

Майбутнім практичним психологам потрібно вміти використовувати певні засоби для подолання ситуацій, які можуть викликати тривожність, що передбачає формування ефективних патернів саморегуляції. Відсутність відповідних інструментів, які організують цей процес, провокує розробку спеціальної технології, яка б сприяла виконанню цього завдання.

Мета статті – опис технології розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх практичних психологів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми

Досліджуючи проблему управління процесом формування загальних навчальних умінь і навичок, С. Дюміна зазначає, що теоретичні основи засвоєння знань і вмінь розроблено П. Гальперіним, Н. Тализіною, Н. Менчинською та ін. Закономірності генезу навчальних умінь і навичок розкрито в теоретико-методологічних працях психологів та педагогів: І. Виготського, Д. Ельконіна, В. Давидова, Н. Тализіної й ін. Проблема розвитку продуктивних умінь та навичок навчальної роботи, «вміння вчитися» розглядається в працях Ю. Бабанського, В. Сухомлинського, К. Бардіна, П. Сухова й ін. (Дюміна, 2005).

І. Василенко під час розкриття методів і прийомів саморегуляції психоемоційних станів студентів-спортсменів зазначає, що в науковій літературі вивчалися різні аспекти та рівні саморегуляції в межах процесів і станів психіки (К. Гуревич, О. Конопкін, В. Моросанова,

Б. Теплов й ін.); саморегуляція особистості в ігровій, трудовій, спортивній, навчальній діяльності (Н. Круглова, О. Осницький, Н. Циркун, С. Чернобровкіна, В. Чиркова, J. Connell, W. Grolnick, R. Ryan та ін.); саморегуляція й становлення професійної діяльності особистості (С. Авраменко, О. Білоус, Н. Самоукіна та ін.); саморегуляція самоактивності й самосвідомості, «Я-концепція» (М. Боришевський, І. Дубровіна, І. Захарова, В. Котирло, А. Спіркін, С. Кулачківська, А. Петровський, А. Сілвестру, Л. Уманець та ін.); мотиваційна регуляція (В. Асєєв, В. Степанський, А. Маслоу й ін.); ціннісно-сміслова регуляція (А. Асмолов, О. Бодальов, Д. Леонтєв та ін.); саморегуляція й стрес (Д. Бадмаєва, Т. Чуйкова та ін.); саморегуляція й дезадаптація підлітків (Є. Манапова та ін.) (Бондарчук, 2002).

За даними В. Зарицької, вивченню сутності й змісту саморегуляції емоцій і розкриттю механізмів її розвитку значну увагу приділяли такі вчені, як А. Бандура, Л. Виноградова, Е. Ізард, Дж. Капрара, Дж. Роттер, Д. Сервон, Е. Скінер, М. Холодна, О. Чернігова, Л. Чуніхіна та ін. Вони вважають, що для вибору поведінки, адекватної певній ситуації, важливо вміти регулювати власні емоції (Зарицька, 2012).

Проблеми тривожності як психічного стану, що виникає в результаті впливу ситуативних факторів, як зазначає Д. Капітанець, стосуються дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених (М. Амінов, Г. Габдєєва, М. Левітов, Т. Нежнова, А. Прихожан, О. Філіпова, Ю. Ханін, І. Пацявичус, Ч. Спілбергер, К. Ізард, Р. Лазарус й ін.) (Капітанець, 2011).

Проблема розвитку саморегуляції ситуативної тривожності не нова, але маловивчена в процесі професійної підготовки майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

Визначення сутності, змісту, структури й компонентів ситуативної тривожності, рівнів її прояву дало змогу розробити технологію розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів. Тому нашим подальшим завданням є конкретизація структурно-функціонального наповнення технології, визначення специфіки роботи по всьому технологічному ланцюжку.

Під технологією розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів ми розуміємо комплексну систему технологічних процедур, яка спрямована на розвиток саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів.

Мета технології – розвиток саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів.

Технологію розроблено згідно з принципами:

- 1) послідовності розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів;
- 2) системності;
- 3) універсальності технології: забезпечення розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів на різних курсах.

Методологічною основою розробки технології саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів є теорія поетапного формування розумових дій (О. Леонтьєв, П. Гальперін, Д. Ельконін, Н. Тализіна та ін.), принцип соціального генезу вищих психічних функцій (Л. Виготський).

Відповідно до даних Е. Бондарчука, у теорії поетапного формування розумових дій (О. Леонтьєв, П. Гальперін, Д. Ельконін, Н. Тализіна й ін.) акцентовано увагу на цілеспрямованості та послідовності процесу навчання, який відбувається за декілька етапів (Бондарчук, 2002): перший – створення мотиваційної основи дій (попереднє ознайомлення з навчальною інформацією, діями й умовами їх виконання); другий – дії з розгортанням усіх операцій; третій – формування навчальної діяльності з використанням набутих знань і вмінь; четвертий – перехід до узагальнених процесів мислення, що дають змогу виконувати набуті дії безпомилково, самостійно і якісно.

Принцип соціального генезу вищих психічних функцій, який запропоновано Л. Виготським, інакше кажучи – основний онтогенетичний закон розвитку, широко відомий: «Будь-яка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцені двічі, у двох планах: спочатку соціальному, потім – психологічному, спочатку – між людьми як категорія інтерпсихічна, потім – усередині дитини, як категорія інтрапсихічна» (Виготський, 1983: 145). Л. Виготський підкреслював соціальний характер виникнення функцій та значення опосередкування, тобто використання психологічних засобів у генезі вищих психічних функцій. Розглядаючи формування довільної дії, Л. Виготський виокремлює три етапи інтеріоризації: «Спочатку інтерпсихічний – я наказую, ви виконуєте; потім – екстрапсихічний – я починаю говорити сам собі; потім інтрапсихологічний – два пункти мозку, які ззовні збуджуються, мають тенденцію діяти в єдиній системі й

перетворюються в інтракортикальний пункт» (Выготский, 1982: 130). Т. Ахутіна звертає увагу на те, що у відповідь на зовнішній соціальний вплив виникає багатокомпонентна структурно-функціональна система (Ахутіна, 2007).

Спираючись на ці концепції, ми вважаємо що саморегуляція ситуативної тривожності у своєму розвитку проходить низку етапів (табл. 1): діагностичний, підготовчий, основний, підсумковий (контрольний). Розкриємо послідовно кожний із цих етапів.

На діагностичному етапі з метою первинного виявлення рівня прояву ситуативної тривожності здійснюється діагностика за такими методиками: шкала ситуативної (реактивної) тривожності (скорочений варіант (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін); методика «Діагностика копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер в адаптації Т. Крюкової); методика діагностики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком); вимірювання частоти серцевих скорочень (ЧСС); вимірювання артеріального тиску (АТ); опитувальник для оцінки гострої фізичної втоми Г. Габдрєєвої, О. Порохов; методика вимірювання рівня тривожності (модифікація Т. Немчинова опитувальника Ж. Тейлора); шкала тривожності студента (модифікація Г. Габдрєєвою опитувальника Ж. Тейлора); шкала ситуативної (реактивної) тривожності (скорочений варіант (Спілбергер Ч. Д., Ханін Ю. Л.)). Доцільність їх використання зумовлена структурою та відповідними компонентами ситуативної тривожності, яка обґрунтована в попередніх публікаціях (Галієва, 2019). Наступною дією на цьому етапі є аналіз результатів попереднього діагностування й комплектація груп студентів.

Підготовчий та основний етапи здійснюються в процесі впровадження спеціальної програми «Психологія тривожності», яка складається з двох модулів. Перший модуль програми відповідає підготовчому етапу технології та спрямований на формування спрямованості на активізацію практичної діяльності студентів; надання інформації про методи саморегуляції ситуативної тривожності; усвідомлення студентами необхідності зниження ситуативної тривожності. Наступний (другий) модуль програми відповідає головному етапу технології й спрямований на формування навичок саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів та ефективних патернів поведінки в ситуаціях, які можуть викликати тривожність і складаються з реалізації

Таблиця 1

**Технологічна карта механізму розвитку саморегуляції
ситуативної тривожності майбутніх психологів**

№ з/п	Назва етапу	Мета етапу	Засоби	Очікуваний результат
1	Діагностичний етап	Виявлення рівня прояву ситуативної тривожності щодо проведення формульованого етапу технології.	Шкала ситуативної (реактивної) тривожності (скорочений варіант (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін); шкала тривожності студента (модифікація Г. Габреєвою опитувальника Ж. Тейлора); методика вимірювання рівня тривожності (модифікація Т. Немчинова опитувальника Ж. Тейлора); опитувальник для оцінки гострої фізичної втоми Г. Габреєвої, О. Порохова; вимірювання частоти серцевих скорочень (ЧСС); вимірювання артеріального тиску (АТ); методика діагностики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком); методика «Діагностика копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер в адаптації Т. Крюкової); шкала нервово-психічного напруження Т. Немчинова.	Рівень прояву ситуативної тривожності; визначення напрямку подальшої роботи.

№ з/п	Назва етапу		Мета етапу	Засоби	Очікуваний результат
2	Підготовчий етап:	мотиваційний рівень	Формування спрямованості на активізацію.	I блок програми «Психологія тривожності».	Сформована установка на успішне застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності; орієнтація на результат; знання щодо методів саморегуляції, які можна застосовувати при зниженні рівня ситуативної тривожності.
когнітивний рівень		Надання інформації про методи саморегуляції ситуативної тривожності; усвідомлення студентами необхідності зниження ситуативної тривожності.			
3	Основний етап:	рівень зовнішнього контролю (інтеропсихічний та екстрапсихічний)	Зовнішня регуляція довільної дії щодо застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності: за допомогою викладача; самостійно, коли вправляння супроводжується значним вольовим зусиллям та почуттям упевненості.	II блок програми «Психологія тривожності».	Утворення певного динамічного стереотипу (зміцнення в корі головного мозку тимчасових нервових зв'язків, вироблення системи).
рівень закріплення навичок (інтрапсихічний етап)		Довільна регуляція дій у процесі застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності.	II блок програми «Психологія тривожності».	Автоматизація процесу вибору методів саморегуляції в тій чи іншій ситуації, яка може викликати ситуативну тривожність.	

4	Підсумковий (контрольний) етап	Визначення рівня прояву ситуативної тривожності щодо виявлення ефективності технології.	Шкала ситуативної (реактивної) тривожності (скорочений варіант (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін); шкала тривожності студента (модифікація Г. Габдрєєвою опитувальника Ж. Тейлора); методика вимірювання рівня тривожності (модифікація Т. Немчинова опитувальника Ж. Тейлора); опитувальник для оцінки гострої фізичної втоми Г. Габдрєєвої, О. Порохов; вимірювання частоти серцевих скорочень (ЧСС); вимірювання артеріального тиску (АТ); методика діагностики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком); методика «Діагностика копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер в адаптації Т. Крюкової); шкала нервово-психічного напруження Т. Немчинова.	Рівень прояву ситуативної тривожності; зниження рівня прояву ситуативної тривожності.
---	--------------------------------	---	---	---

реалізації двох послідовних рівнів: рівень зовнішнього контролю (інтеропсихічний та екстрапсихічний), мета якого – розвиток зовнішньої регуляції довільної дії в процесі застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності (за допомогою викладача) і самотійно, коли вправління супроводжується значним вольовим зусиллям та почуттям упевненості; рівень закріплення навичок (інтрапсихічний етап) характеризується розвитком довільної регуляції дій у процесі застосування методів саморегуляції ситуативної тривожності.

У процесі підсумкового (контрольного) етапу здійснюються повторне діагностування та аналіз отриманих результатів із метою визначення ефективності проведеної програми «Психологія тривожності».

Висновки й перспективи подальших досліджень

Отже, забезпечення розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів здійснюється за допомогою спеціально розробленої технології. Спираючись на підходи науковців до процесу розвитку навичок (теорія поетапного формування розумових дій (О. Леонтьєв, П. Гальперін, Д. Ельконін, Н. Талізін та ін.), принцип соціального генезу вищих психічних функцій (Л. Виготський), технологія у своїй структурі має чотири етапи, послідовна реалізація яких дасть змогу сформуванню навички саморегуляції ситуативної тривожності й ефективні патерни поведінки в ситуаціях, які можуть викликати тривожність у майбутніх психологів.

Перспективами майбутніх наукових пошуків ми вважаємо визначення ефективності технології розвитку саморегуляції ситуативної тривожності майбутніх психологів.

Література

1. Ахутина, Т. В. (2007). Роль Л. С. Выготского в развитии нейропсихологии. *Методология и история психологи*, 4(2), 57–68.
2. Бондарчук, Е. И., Бондарчук Л. И. (2002). *Основы психологии и педагогики: курс лекций*. Киев: МАУП, 168 с.
3. Василенко, І. С. (2013). Методи та прийоми саморегуляції психоемоційних станів студентів-спортсменів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 14(1), 41–47.
4. Выготский, Л. С. (1982). *Собрание сочинений в 6 т. Т. 1: Вопросы теории и истории психологии*. Москва: Педагогика. 486 с.
5. Выготский, Л. С. (1983). *Собрание сочинений в 6 т. Т. 3.: Проблемы развития психики*. Москва: Педагогика. 368 с.

6. Галієва, О. М. (2019). Критерії та показники прояву ситуативної тривожності майбутніх практичних психологів. *Теорія і практика сучасної психології, 1*.

7. Дюмина, С. В. (2005). *Управление процессом формирования общих учебных умений и навыков младших школьников*. (Дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: спец. 13.00.01). Курский государственный университет. Курск: 248 с.

8. Закон України «Про вищу освіту» (Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2019, підстава - 2443-VIII, 2300-VIII). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 29.03.2019).

9. Зарицька, В. В. (2012). Саморегуляція емоцій як важлива складова емоційного інтелекту. *Теорія і практика сучасної психології, 5*, 14–18.

10. Капитанец Д. А. (2011). Влияние ситуативной тревожности на успешность учебно-профессиональной деятельности субъектов образовательного процесса. *Психология и педагогика : методика и проблемы практического применения, 18*, 91–95.

11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (документ 344/2013, чинний, поточна редакція – прийняття від 25.06.2013). Взято з: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення: 29.03.2019).

References

1. Ahutina, T. V. (2007). *Rol L. S. Vyigotskogo v razvitii neyropsihologii [The role of L. S. Vygotsky in the development of neuropsychology]*. Metodologiya i istoriya psihologii – Methodology and history of psychology, 2 (4), 57–68 [in Russian].

2. Bondarchuk, E. I. & Bondarchuk, L. I. (2002). *Osnovy psihologii i pedagogiki: kurs lektsiy [Fundamentals of psychology and pedagogy: a course of lectures.]*. Kiev: MAUP [in Russian].

3. Vasylenko, I. S. (2013). Metody ta pryomy samorehuliatcii psykhoemotsiinykh staniv studentiv-sportsmeniv [Methods and techniques of self-regulation of psycho-emotional states of students-athletes]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii – Problems of extreme and crisis psychology, 14 (1)*, 41–47 [in Ukrainian].

4. Vyigotskiy, L. S. (1982). *Sobranie sochineniy v 6 t. T. 1: Voprosy teorii i istorii psihologii. [Collected Works in 6 m. T. 1: Questions of theory and history of psychology]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].

5. Vyigotskiy, L. S. (1983). *Sobranie sochineniy v 6 t. T. 3: Problemy razvitiya psihik [Collected Works in 6 m. T. 3: Problems of the development of the psyche.]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].

6. Haliieva, O. M. (2019). Kryterii ta pokaznyky proiavu sytuatyvnoi tryvozhnosti maibutnykh praktychnykh psykholohiv [Criteria and indicators of manifestation of situational anxiety of future practical psychologists]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – The theory and practice of modern psychology, 1* [in Ukrainian].

7. Dyumina, S. V. (2005). Upravlenie protsessom formirovaniya obschih uchebnyih umeniy i navyikov mladshih shkolnikov [Management of the process of formation of general educational skills of junior schoolchildren]. *Candidate's thesis*. Kursk [in Russian].

8. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (Dokument 1556-VII, chynnyi, potochna redaktsiia – Redaktsiia vid 01.01.2019, pidstava – 2443-VIII, 2300-VIII). [The Law of Ukraine «On Higher Education» (Document 1556-VII, current, current edition – Version 01.01.2019, basis – 2443-VIII, 2300-VIII)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

9. Zarytska, V. V. (2012). Samorehuliatytsiia emotsii yak vazhlyva skladova emotsiinoho intelektu [Self-regulation of emotions as an important component of emotional intelligence]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – The theory and practice of modern psychology*, 5, 14–18 [in Ukrainian].

10. Kapitanec, D. A. (2011). Vlihanie situativnoj trevozhnosti na uspeshnost' uchebno-professional'noj dejatel'nosti subektov obrazovatel'nogo processa [The effect of situational anxiety on the success of the educational and professional activities of the subjects of the educational process]. *Psihologija i pedagogika : metodika i problemy prakticheskogo primenenija – Psychology and pedagogy : methodology and problems of practical application*, 18, 91–95 [in Ukrainian].

11. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku (dokument 344/2013, chynnyi, potochna redaktsiia – pryiniattia vid 25.06.2013). [National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021 (document 344/2013, current, current version – adopted on June 25, 2013).], (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

Received: 03.05.2019

Accepted: 14.05.2019

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА Й СТУДЕНТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ПОДОЛАННЯ

Гірняк Андрій, Васильків Олена,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна;
Girand@ukr.net, presa@tneu.edu.ua

У статті на основі комунікативного, герменевтичного та системно-діяльнісного підходів у психології виокремлено типові психологічні бар'єри, що виникають між викладачем і студентами як основними суб'єктами освітньої взаємодії. Розкрито сутнісний зміст зазначених бар'єрів та критеріально об'єднано їх у чотири групи: 1) бар'єри, зумовлені особистісними й професійними характеристиками викладача; 2) бар'єри, спричинені психологічними та фізичними особливостями студента; 3) бар'єри, детерміновані специфікою предмету взаємодії (навчального змісту); 4) бар'єри, викликані несприятливими чинниками матеріального чи соціального середовищ, у котрих відбувається освітня взаємодія. На основі рефлексивного аналізу формопроявів зазначених груп психологічних бар'єрів укладено своєрідний психологічний портрет людини, яка потенційно створює подібні перешкоди в міжособистісній взаємодії. Також у статті окреслено основні шляхи/способи ефективного подолання психологічних бар'єрів у перманентному процесі діалогічного спілкування суб'єктів освітньої діяльності. До них належать набуття досвіду педагогічної роботи, розвиток складників (передусім соціальної перцепції та рефлексії) соціального інтелекту в межах активного соціально-психологічного тренінгу й підвищення загальної культури викладача (професійної, внутрішньоособистісної та соціальної компетентності, збільшення показників загального рівня особистісного й інтелектуального розвитку). Водночас обстоюється теза, що мінімізація й подолання ймовірних бар'єрів взаємодії найефективніше відбувається за умов застосування *чотирьох стратегій* ведення діалогу, котрі найкраще використовувати почергово, керуючись логіко-канонічною структурою вчинку: *порозуміння* (тобто досягнення суголосся значень, смислів, сенсів), *переконання* (логічне доведення, пропаганда, вербальне навіювання, сугестія), *співробітництва* (схвалення поглядів і дій, емпатія, взаємодопомога тощо), *авторитету* (експертування, атрактивні впливи, опертя на традиції, упередження та соціальні норми).

Ключові слова: психологічний бар'єр, освітня взаємодія, педагогічне спілкування, міжособистісний діалог, психологічний вплив, індивідуально-типологічні особливості, психологічний портрет, емпатія, толерантність.

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ
PSYCHOLOGICAL PROSPECTS

ВИПУСК 33

ISSUE 33

Редактор і коректор: Г. О. Дробот
Технічний редактор: Л. М. Козлюк

Формат 60×84¹/₁₆. Обсяг 16,02 ум. друк. арк., 16,27 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр. Зам. 110.
Редакція і видавець – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.